

**ВПЛИВ МЕЛІОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ НА ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ
ТВАРИН ТА РОСЛИН ПОЛІССЯ**

Ільчук Олександр Валерійович

Студент Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Максименко Юлія Вікторівна,
доцент, кандидат біологічних наук

Анотація: робота присвячена дослідженню впливу меліоративних заходів на видове різноманіття тварин та рослин України. Мета роботи полягала в теоретичному обґрунтуванні впливу меліоративних заходів на формування видового різноманіття боліт. Для досягнення поставленої мети було опрацьовано літературні джерела, розкрито зміст поняття «меліорація» та з'ясовано, які причини такої діяльності; проаналізовано першочергові умови меліоративних заходів; визначено вплив меліоративної діяльності на видове різноманіття Полісся.

Ключові слова: меліорація, осушення, болота, природні популяції, заболочення, гідрологічний режим, Полісся.

Вплив людини на природу величезний та в більшості випадків незворотній. Охоплена лише економічною вигодою, людина майже забула за природу та навколишнє середовище. Стрімкий розвиток сільського господарства, часто супроводжується руйнуванням біологічних зв'язків. Попри те, що болота є одними із найважливіших екосистем в Україні, а особливо на Поліссі вони все ще дуже недооцінені, як первинний осередок біорізноманіття. Болота виконують роль природних островків, де ще попри втручання людини, біологічні популяції можуть існувати майже в первинних умовах. В Україні болота займають понад мільйон гектарів, основна їх маса зосереджена на Поліссі. Незважаючи на таку цінність боліт, починаючи з 70-х років минулого

століття їх загальна площа почала значно скорочуватися через втручання людини, проводилися меліораційні дії з різних причин, стримуючи паводки через велику кількість опадів, для збільшення орних земель. Керівництво того часу ставило за мету, будь-якими методами підкорити природу, окультурити надмірно зволожені землі було в пріоритеті, а ідея осушити ці великі простори давно приваблювала вчених різного профілю. Болота є живленням для малих річок в посушливі сезони, є осередком розмноження великої кількості рідкісних птахів та ссавців, слугують природнім фільтром дощової води, за рахунок великого різноманіття рослин. Та попри свою унікальність, абсолютна більшість боліт зазнали втручання у гідрологічний режим, особливо в радянський період, зараз відбувається переосмислення важливості цих екосистем і з'являються приклади відновлення тих заболочених територій, які були осушені. Здатність боліт зберігати у собі велику кількість прісної води та їх здатність консервувати рештки тварин та рослин у торфових відкладеннях допомагають дослідити флору та фауну яка вже давно зникла. Природний гідрологічний режим забезпечує функціонування боліт, через втручання важкої техніки, встановлення меліораційних труб з бетону, порушився природній кругообіг води, що в свою чергу вплинуло на зменшення кількості тваринних та рослинних угруповань. Широка водна поверхня відбивала сонячні промені та запобігала нагріванню певних заболочених територій, при цьому вологість була дуже високою, таким чином мікроклімат болота був неповторним.

Основним стимулом в історії дослідження Полісся був інтерес до боліт спочатку, як до кормових угідь, а згодом, як резерву земельного фонду, земля як відомо є цінним біоресурсом. Організоване осушення боліт на Поліссі розпочалося ще в 1872 р. в було створено спеціальну урядову комісію, яка повинна була з'ясувати стан сільського господарства в західних губерніях [2, с. 45]. Вона встановила, що рівень розвитку землеробства цих районів залежить від скотарства, розвиток якого затримується через слабку кормову базу, однак величезні площі потенційних сіножатей і пасовищ були під заболоченими землями й болотами. Меліоративне господарство в області в

загальному потоці економічного занепаду в Україні призупинило свою діяльність. Нині відбувається повторне заболочення на більшості меліоративних системах. Інтенсивність повторного заболочення на різних системах різна, що спричинено конкретними природними умовами.

Вплив осушення на водний режим та баланс відбувається не тільки на осушених землях, а й на прилеглих до них, відповідно змінюється ширина активної зони впливу меліоративних систем на суміжні території. Починаючи з 1985 р. в літературних джерелах зазначалося, що концепція комплексної меліорації Полісся не отримала повного наукового пояснення та довгий час основними роботами було саме осушення, не мало наукової бази та наукового обґрунтування. Великі торфовища сприяють підтриманню рівня ґрунтових вод на прилеглих територіях, беруть участь в регулюванні стоків річок та живленні озер, сприяють очищенню поверхневих вод [6, с. 26]. На торфовищах зростають рідкісні рослини та мешкають рідкісні види тварин. Осушені болотні землі використовували як орні та високопродуктивні лучні угіддя, сінокоси і пасовища, кормові сівозміни з переважанням багаторічних трав, що призвело до кількісних і якісних змін флори і рослинності регіону, зменшення та знищення місцезростань рослин рідкісних болотних видів. У 1984 р. площі меліорованих земель в Українському Поліссі досягли 2,9 млн. га [3, с. 35]. Стік річок Полісся в перші роки після осушення збільшився внаслідок відтоку вод, що акумулювалися в болотних масивах, а також інтенсивного притоку ґрунтових вод з прилеглих територій. В наступні роки стік наблизився до середнього багаторічного, а після вичерпання запасів вод почав зменшуватися. Змінюється якісний склад вод в процесі осушення, збільшується вміст гумінових сполук та механічних домішок торфу [2, с. 24-25]. Через зміну режиму ґрунтових вод змінюються водно-фізичні та хімічні властивості, термічний режим ґрунтів, ґрунтова мезофауна та мікрофлора [4, с. 35].

Меліорація та сільськогосподарське використання осушувальної системи лівобережжя Полісся призвело до руйнування водного режиму регіону, зниження рівня ґрунтових вод, зменшення заболочених площ, посилення посух

та підвищення пожежонебезпеки. Трансформація природних водойм в першу чергу проявляється в змінах кількісних показників води.[5, с. 50].

Після зниження рівня води, а згодом повного пересихання боліт зникають першими земноводні та риба. Жаба озерна (*Pelophylax ridibundus*) широко поширена майже на всіх водоймах України та є базовим кормом для багатьох рідкісних видів тварин, але після меліораційних робіт зменшується кількість заболочених та добре прогрітих водойм, в яких відбувається розмноження таких земноводних що в свою чергу впливає на популяцію інших тварин. Лелека чорний (*Ciconia nigra*) — вид птахів з роду Лелека, родини Лелекових. Веде потайний спосіб життя на відміну від лелеки білого (*Ciconia ciconia*), який тримається орних земель і завжди тримається недалеко від поселень людей. Лелека чорний любить країни лісів із заболоченими або рівнинними частинами. Харчується великою кількістю земноводних та деякими видами плазунів. Ще одним рідкісним мешканцем боліт є лунь (*Circus cyaneus*), хижий птах родини соколоподібних. Щільність гніздової популяції поступово зростає зі сходу на захід і з півдня на північ. Сучасний стан гніздових популяцій в Україні потребує подальшого вивчення. Причини зміни чисельності: значна деградація гніздового середовища проживання внаслідок осушувальних робіт, заростання галявин і галявин, збільшення площі рослинності в випалених навесні струмках і долинах річок, випалювання стерні восени. Вид занесено до Червоної книги України (1994, 2009), Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Існує думка, що на болоті майже нічого не може рости, тому що воно не має реальної основи. За різноманітністю видів рослин болота не поступаються лісам чи лукам, а подекуди й перевершують їх. [1, с. 18]. Більшість болотних рослин є вологолюбними. Майже всі рослини занурені у воду і тому втрачають водо- утримуючі продиhi. Листя болотних рослин краще інших рослин утримують кисень, який рідко зустрічається в болотній воді. На болотах ростуть вологолюбні рослини, найпоширенішими є мохи, осоки (різні осоки,

оксамитові трави), деякі трави (очерет, осока), бобові, журавлина, кизил, верби, вільха, береза.

Отже відновлення ландшафтного комплексу боліт сприятиме підвищенню водності боліт і русел річок, а також рівня ґрунтових вод на прилеглих територіях, запобіганню заростання боліт, покращенню мікроклімату території, а також сприятиме загальному процесу адаптації до зміни клімату через економію вуглецю, збереження цінної екосистеми та середовища проживання рідкісних видів флори та фауни, покращення стану лісових екосистем, оскільки все частіше спостерігається ослаблення лісових екосистем та пошкодження, спричинене шкідниками та хворобами, через низький рівень ґрунтових вод, що негативно впливає на стан лісових насаджень, наявність додаткових природних протипожежних резервуарів особливо важлива для лісового господарства, а збільшення запасів підземних вод сприятиме веденню індивідуальних фермерських господарств. Усі перелічені наслідки матимуть позитивні соціально-економічні наслідки. Для цього необхідно залучити до процесу всіх зацікавлених сторін, провести попередні дослідження, залучити природничих наук, обрати методи відновлення боліт та реалізувати відповідні заходи, серед яких також пост проектний моніторинг. У подальшому за результатами проекту реставрації має бути розроблено та прийнято комплексний план відновлення водозбірних боліт та підвищення рівня води на території.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах/ [Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін.]. – К.: «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана. – Т. 3. – 1993. – 480 с.
2. Куземко А. А. Ретроспективний аналіз генезису лучної рослинності лісової та лісостепової зон рівнинної частини України / А. А. Куземко // Автохтонні та інтродуковані рослини. – 2012. – Вип. 8. – С. 24–34.
3. Куземко А. А. Лучна рослинність. Клас Molinio-Arrhenatheretea /

Відпов. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Рослинність України. – Київ: Фітосоціоцентр, 2009. – 376 с.5.

4. Маринич А. М. Проблемы природопользования в Полесье в связи с его мелиорацией / А. М. Маринич, В. Т. Гриневецкий, И. А. Запольский. – Киев: ИЭ АН УССР, 1985. – 37 с.

5. Маринич О. М. Фізична географія України: підручник для вищої школи. – 3-е вид., стереотип. / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К.: Знання, 2006. – 511 с.

6.осушені землі Волинської області та їх охорона : монографія / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 294 с.